

La igualtat: una decisió política

La desigualtat de renda a Europa i els EUA: tendències, causes i solucions

Sotirios Zartaloudis

Sotirios Zartaloudis

Sotirios Zartaloudis és investigador en el Policy Network. Actualment cursa un doctorat i màster en filosofia sobre estudis europeus a la London School of Economics (LSE). Abans havia col·laborat en qualitat d'investigador associat amb aquesta institució i amb nombrosos centres d'investigació a Grècia. Té un màster en polítiques europees i governança per la LSE i una llicenciatura en sociologia per la Universitat de Creta a Grècia.

Nota: Aquest article analitza els nivells, les tendències i les causes de la desigualtat d'ingressos a Europa i els EUA, tot fent especial atenció a les desigualtats entre els països europeus. S'argumenta que la desigualtat està sensiblement vinculada a les decisions polítiques preses pels governs nacionals en matèria fiscal i més àmpliament pel que fa a les polítiques econòmiques i socials. En concret, la principal diferència entre Europa i els EUA, que és el que explica per què hi ha més desigualtats als EUA, és el model social europeu de salaris mínims suficients, sindicalisme més fort i salaris fixats a través de convenis, acords i pactes assolits en procediments de negociació col·lectiva. A Europa, els països mediterranis i de l'Europa de l'Est són els que presenten més desigualtats; el Regne Unit és el país amb més desigualtats dels membres rics de la UE; els països continentals es col·loquen a meitat de la classificació; mentre que els nòrdics són els més igualitaris. Aquesta variació s'atribueix al diferent grau de les polítiques redistributives. Una combinació de polítiques podria reduir la desigualtat: fiscalitat redistributiva, flexibilitat i seguretat en el mercat laboral, més facilitat d'accés a l'educació, als serveis sanitaris i a l'habitatge públic, i una política d'immigració més inclusiva.

Policy Network
Third floor
11 Tufton Street
Londres SW1P 3QB
Regne Unit
t: +44 (0)20 7340 2200
f: +44 (0)20 7340 2211
e: info@policy-network.net
www.policy-network.net

© d'aquesta edició: *Fundació Rafael Campalans*
Trafalgar, 12, entresòl, 1a.
08010 Barcelona
Tel.: 93 319 54 12 - Fax: 93 319 98 44
e-mail: fundacio@fcampalans.cat
www.fcampalans.cat

Impressió: Espai Gràfic Anagrafic, SL - Tel. 93 372 32 62

ISSN: 1138-4514

Dipòsit legal: B-47.542-97

Índex

Resum executiu	5
1. Introducció	7
1.1. Raons per abordar la desigualtat	7
2. Mesurar i analitzar la desigualtat	11
3. La desigualtat a Europa i els EUA: la prova empírica	15
3.1. Diferències internacionals en desigualtat de renda	16
3.2. La desigualtat en el temps: tendències o episodis?	23
4. Explicar els nivells de desigualtat: és el resultat no deliberat de processos econòmics i socials o la conseqüència de decisions polítiques? ..	31
4.1. Teories existents: avantatges i inconvenients	32
4.2. La desigualtat com a decisió política	37
5. Propostes en matèria de polítiques públiques	41
6. Conclusions	45
Referències bibliogràfiques	47

Resum executiu

Aquest article analitza els nivells, les tendències i les causes de la desigualtat de renda a Europa i els EUA tot fent especial atenció a les desigualtats entre els països europeus. S'argumenta que, tot i que les desigualtats en la renda primària (abans d'impostos i prestacions) han augmentat, en general, les desigualtats en la renda disponible (després d'impostos i prestacions) han mostrat un desenvolupament més aviat irregular en els països europeus. Tanmateix, la irregularitat esmentada està sensiblement vinculada a les decisions polítiques preses pels governs, en concret en matèria fiscal, i més àmpliament pel que fa a les polítiques econòmiques i socials a cada país. Farem especial atenció a ambdós vessants de la desigualtat: una imatge actual de l'últim any amb dades i les tendències del segle passat.

Per tal d'explicar els mecanismes que causen la desigualtat, comparem els nivells i les tendències de la desigualtat a Europa i els EUA. Al·leguem que la principal diferència entre ambdós és el model social europeu: uns salaris mínims suficients, un sindicalisme més fort i uns salaris fixats a través de convenis, acords i pactes assolits en procediments de negociació col·lectiva són els motius fonamentals que fan que Europa sigui més igualitària que els EUA. Pel que fa a la desigualtat en la renda disponible entre els països europeus, les diferents decisions polítiques en matèria fiscal, de polítiques de benestar, educació i sanitat, són la justificació més fiable dels diversos nivells de desigualtat. En resum, els països mediterranis i d'Europa de l'Est presenten els nivells més elevats de desigualtat; el Regne Unit és el menys igualitari dels membres rics de la UE; els països continentals estan a meitat de la classificació, just per sota de la mitjana comunitària, mentre que els països escandinaus són les societats més igualitàries a Europa i a l'OCDE.

Finalment, suggerim una sèrie de polítiques per combatre la desigualtat. En primer lloc, un sistema fiscal més progressiu que aconsegueixi redistribuir els recursos dels rics als pobres sense penalitzar la riquesa. A més, caldria aplicar una major desgravació fiscal per a grups desfavorits, famílies monoparentals i treballadors pobres. En segon lloc, l'objectiu bàsic de tot responsable polític ha de ser un sistema educatiu més fàcilment accessible. Això implica proporcionar més recursos destinats especialment als grups no privilegiats de la societat. En tercer lloc, l'educació hauria d'anar acompanyada d'un mercat laboral eficient. En aquest punt, advoquem a favor de la *flexigüretat*, és a dir, el nou model de política laboral de la Unió Europea que

combina educació i un mercat laboral actiu i inclusiu. Així mateix, som partidaris d'una política d'immigració més activa i també més inclusiva. Finalment, advoquem per facilitar l'accés als serveis sanitaris i a l'habitatge públic.

1. Introducció

La desigualtat ha estat sempre motiu de preocupació en el món industrialitzat. Les grans diferències salarials que desemboquen en la coexistència de riquesa i pobresa extremes¹, no només dins un mateix país sinó també entre països, creen un món desigual on els ciutadans se senten insegurs. La pobresa i la desigualtat s'estan convertint cada vegada més en temes de preocupació i de debat públic. Tant als EUA com a Europa hi ha una por creixent a una globalització que incrementa les desigualtats, principalment per la deslocalització de l'activitat econòmica a països amb un cost laboral inferior, generant atur i pobresa. Aquest article analitza els nivells, les tendències i les causes de la desigualtat de renda a Europa, tot sostenint que, malgrat que les desigualtats en la renda primària han augmentat en general, les desigualtats en la renda disponible han mostrat un desenvolupament més aviat irregular en els països europeus. Tanmateix, la irregularitat esmentada està sensiblement vinculada a les decisions polítiques preses pels governs, en concret en matèria fiscal i més àmpliament pel que fa a les polítiques econòmiques i socials a cada país.

La primera part d'aquest article destaca la importància de la desigualtat com a un problema pels responsables polítics. En la segona part, s'analitzen breument alguns dels reptes metodològics de mesurar la desigualtat; i, en la tercera es presenta la prova empírica. La quarta part analitza les teories existents que expliquen les tendències de la desigualtat, mentre que l'última part recomana algunes propostes en matèria de polítiques públiques per abordar el problema.

1.1. Raons per abordar la desigualtat

Tot i que, tradicionalment, l'objectiu principal de les polítiques socials ha estat alleujar la pobresa², sostenim que, de la mateixa manera, la desigualtat constitueix un problema que mereix l'atenció dels responsables polítics. Contràriament a aquells que perceben la desigualtat com a una conseqüència inevitable de la diferència en el talent i la capacitat natural de les persones (vegeu més endavant), aquest article

1. Alcock (1993, p. 255) argumenta que "la pobresa és la cara inacceptable de la desigualtat".

2. Vegeu Orton i Rowlingson (2007, p. 59) per a una descripció general breu dels estudis sobre la pobresa i sobre com aquesta ha dominat el debat en política social.

defensa que els alts nivells de desigualtat que es constaten avui dia no constitueixen un fenomen “natural” i es podrien reduir considerablement des del govern. És més, a diferència del determinisme econòmic de l'equilibri de lliure mercat, considerem que els nivells de desigualtat són, en primer lloc, el resultat de certes decisions polítiques dels governs nacionals.

Però, per què centrar-nos en la desigualtat i no en la pobresa? Existeixen tres motius clau per definir la desigualtat com a un problema significatiu: els dos primers es basen en els efectes adversos i el tercer, en la feblesa del arguments meritocràtics que sovint s'empren per justificar la desigualtat³. Primer, la divisió entre rics i pobres accentua els problemes socials: la delinqüència i una manca de salut estan vinculades a alts nivells de desigualtat. Wilkinson (1996) afirma que les societats pobres però igualitàries presenten nivells relativament alts de bona salut atès el major grau de cohesió social entre aquestes societats. En les societats igualitàries sorgeixen forts lligams de comunitat entre les persones, els espais públics són espais socials, hi ha més implicació en les activitats socials i voluntàries fora de casa i l'agressivitat antisocial és menor. A més a més, s'evidencia una autoestima més alta a la vegada que menys estrès, depressions, ansietat i inseguretat. Malgrat que Jenks (2002) posa en dubte la relació de causalitat entre salut, benestar i desigualtat, després de revisar les dades sobre els efectes de la desigualtat en un ventall de variables socioeconòmiques arriba a la conclusió que la desigualtat constitueix efectivament un problema, ja que “les conseqüències socials de la desigualtat econòmica són a vegades negatives, a vegades neutres i rarament positives” (ibídem, p. 64).

Segon, la desigualtat és un problema perquè la riquesa causa pobresa. En aquesta línia de pensament, la desigualtat es converteix en l'enllaç entre riquesa i pobresa d'una manera molt més directa i profunda. La pobresa i la riquesa estan interconnectades en el sentit que com més desigual és una societat, més aguda es torna la situació en els dos extrems de renda. Tres són els arguments que justifiquen aquesta correlació. En primer terme, la riquesa causa pobresa perquè senzillament

3. Orton i Rowlingson (2007, p. 62-66) resumeixen el debat al voltant d'aquests arguments trobats en la literatura i conclouen que la desigualtat sí que és rellevant des del punt de vista de la política social.

no deixa prou recursos a disposició dels qui perceben una renda baixa⁴. En segon terme, una desigualtat en augment dóna l'oportunitat a la gent més adinerada d'excloure's dels serveis públics, fet que desvincula totalment aquests ciutadans dels béns públics com ara l'educació i la salut. Això provoca un major deteriorament de la qualitat dels serveis públics⁵. En tercer terme, la interdependència entre riquesa i pobresa prové dels efectes intergeneracionals de la desigualtat, en concret pel que fa a la mobilitat social. En aquest sentit, l'accessibilitat als serveis que determinen la situació econòmica d'un adult, com pot ser l'educació, la sanitat i l'habitatge, està desequilibrada entre les famílies riques i les pobres. Per tant, riquesa i pobresa, privilegi i privació, són interdependents, són el producte de l'estructura econòmica i dels objectius i decisions governamentals que adopta cada societat⁶.

A més a més, les persones benestants tenen més probabilitat d'heretar quantitats considerables que les persones amb menys recursos (Rowlingson i McKay, 2005). Així doncs, hi ha prou arguments que, de forma poc sorprenent, demostren la davallada de mobilitat entre classes socials al Regne Unit (Blanden *et al*, 2005), atès que pel que sembla dominen dos cicles paral·lels: l'un que afavoreix els rics i l'altre que perjudica els pobres. Dit d'una altra manera, la desigualtat és un problema crucial en les societats modernes perquè crea societats profundament segregades on la gent queda atrapada en una posició econòmica predeterminada: com més elevada és la desigualtat, més ho és també la privació dels pobres i l'opulència dels rics.

No obstant, es podria debatre que, malgrat els efectes negatius que s'acaben d'esmentar, la desigualtat és la conseqüència inevitable de les diferències en el talent i capacitats naturals entre els éssers humans. Així doncs, l'objectiu principal hauria de consistir a proporcionar una igualtat d'oportunitats a tots els membres de la societat. A partir d'aquí cadascú intentarà tenir èxit tot emprant els propis talents i

4. Per exemple, com Oppenheim (1993) va posar de manifest en el cas del Regne Unit, la retallada de prestacions socials de Margaret Thatcher en els anys 80, juntament amb la retallada fiscal que afavorí sobretot els que més guanyaven, va implicar una redistribució molt directa d'ingressos dels ciutadans més pobres als més rics.

5. Barry (1998) argumenta que els alts nivells de desigualtat ocasionen que la gent amb un nivell de renda alt es preocupi menys pels altres.

6. Segons Sinfield (2004), la pobresa s'ha d'analitzar com a una característica de la societat i no només dels que actualment viuen en situació de pobresa.

capacitats; inevitablement, alguns se'n sortiran millor que altres i la societat serà desigual. Bernanke (2007) proclamà aquest argument en un discurs recent per descriure l'enfocament nord-americà quant a la desigualtat. En concret va expressar que, "tot i que nosaltres, els nord-americans, ens esforcem per proporcionar una igualtat d'oportunitats econòmiques, no podem ni hem de garantir la igualtat en els resultats econòmics". Per al president de la Reserva Federal dels EUA la desigualtat no només és acceptable, sinó que també representa un factor beneficiós pel que fa al funcionament de l'economia nord-americana, ja que sense aquest fenomen "l'incentiu econòmic per un comportament productiu quedaria eliminat i la nostra economia de mercat, que encoratja l'activitat productiva bàsicament mitjançant la promesa d'una recompensa econòmica, seria molt menys efectiva". Aquest prisma està força difós entre els polítics a l'altra banda de l'Atlàntic. Per exemple, Tony Blair i Gordon Brown són dos promotors destacats de la igualtat d'oportunitats, més que de la igualtat de resultats (Orton i Rowlingson, 2007, p. 66).

Tanmateix, aquest punt de vista es basa en la premissa que les societats contemporànies són fonamentalment meritocràtiques, on les persones comencen la vida des d'un terreny planer i tenen les mateixes oportunitats per avançar, malgrat les diferències flagrants en les circumstàncies de partida. No obstant això, com ja s'ha dit anteriorment quan es descrivia la interdependència entre riquesa i pobresa, les oportunitats no són les mateixes i el punt de partida (el grup socioeconòmic de la família) molt sovint determina la posició en l'escala d'ingressos. Per aquest motiu, creure que la desigualtat és el producte d'un procés just o natural arran de les diferències en el talent de les persones, és extremadament problemàtic.

2. Mesurar i analitzar la desigualtat

Mesurar la desigualtat és una qüestió molt controvertida per tota una sèrie de motius. En primer lloc, la desigualtat és un concepte polièdric ja que fa referència a diferències tant en els ingressos, com en l'educació, els èxits, la salut, les oportunitats, les capacitats (Sen, 1992), l'accés als avantatges (Cohen, 1993) i el benestar (Callinicos, 2000). Molts d'aquests aspectes de desigualtat són força difícils de mesurar, per no dir impossibles (p. ex. igualtat de capacitats o d'oportunitats). En segon lloc, i encara més rellevant, és que els estudis sobre la desigualtat utilitzen diferents definicions de desigualtat, conceptes de benestar, dades i variables. Així, per exemple, hi ha estudis que se centren en les dimensions absolutes del benestar i altres en la desigualtat relativa; alguns examinen els nivells de desigualtat entre els països i altres analitzen els nivells dins d'un mateix país.

Pel que fa a les dades, les inconsistències en la terminologia i el mètode de recollida són objecte de desacord entre els especialistes en desigualtat. Més concretament, alguns estudis es basen en fonts nacionals (registres tributaris nacionals, estadístiques, enquestes, etc.) mentre que altres empen fonts de dades internacionals com ara el Luxembourg Income Study (LIS), l'OCDE o l'Eurostat. Ambdues pràctiques presenten avantatges i inconvenients. Amb la primera, s'obté més riquesa de dades durant períodes més dilatats, que es poden remuntar a vegades fins a principis del segle XIX; ara bé, aquestes dades no són comparables amb les d'altres països perquè la recollida, les definicions i les mesures acostumen a ser diferents. La segona pràctica, per contra, aporta mostres d'algunes dècades d'antiguitat amb una virtut especial: les dades s'han recollit segons el mateix mètode, les mateixes definicions i mesures, amb la qual cosa la comparació és possible i significativa. A més a més, cal fer una distinció important entre enquestes mostrals i arxius administratius. Les dades poden cobrir tota la població o només les llars; en aquest cas, s'exclourien totes aquelles persones que viuen permanentment en institucions com pensions, residències per a la tercera edat, presons o bases militars. Fins i tot si les fonts són de la mateixa naturalesa, la seva qualitat pot variar considerablement a causa de diferències en el percentatge de respostes i una cobertura insuficient de certs components de renda o d'ambdós extrems de la distribució. Finalment, la manera com es processen les dades pot originar diferències notables.

Una altre motiu de controvèrsia metodològica és la unitat de referència, que tant pot ser el treballador individual, la unitat fiscal, la família nuclear o extensa, o la llar. L'últim concepte el trobem definit de diverses maneres en els diferents estudis i bases de dades. En aquest sentit, tot i que la renda total d'una família depèn dels ingressos dels diferents membres, no es poden treure conclusions directes sobre la distribució dels ingressos individuals a partir de la distribució de les rendes familiars perquè "les conseqüències distributives dels ingressos depenen de la composició familiar, la quantitat de treballadors i la correlació dels seus ingressos" (Atkinson, 2007, p. 3). Per exemple, un augment de la diferència en els ingressos de treballadors qualificats podria comportar una major desigualtat de renda familiar, però aquesta desigualtat seria moderada si el treballador qualificat estigués casat amb el no qualificat. De la mateixa manera, malgrat que la renda del treballador qualificat pot haver-se incrementat respecte a la del treballador no qualificat, els fills poden decidir estudiar durant més anys en lloc d'incorporar-se immediatament al mercat laboral, com a conseqüència, la renda global de la família es reduïria (ibídem)⁷. Una altra qüestió metodològica de pes en els estudis de desigualtat de renda és la distinció entre la renda primària (renda derivada dels ingressos, l'autoocupació, les transferències de capital i les privades) i la renda disponible (la renda disponible després d'impostos i transferències)⁸.

El que acabem d'exposar posa de relleu la dificultat d'extreure conclusions àmpliament acceptades. Més aviat, es tracta de prendre una sèrie de decisions metodològiques amb les quals no tots els implicats en estudis de desigualtat hi estaran d'acord. En aquest article, per tal d'evitar esculls conceptuals i metodològics, utilitzarem algunes de les definicions i dades més corroborades per mesurar la desigualtat. Quant a la renda, seguim un dels conceptes més generalitzats, el de "renda disponible", que inclou tota la renda primària menys l'impost sobre la renda de les persones físiques i l'impost sobre societats, així com totes les transferències corrents i quasicorrents, com poden ser cupons per a aliments i ajuts directes a l'habitatge, i les deduccions fiscals, com ara la que

7. Per a una discussió més concisa de les consideracions metodològiques pel que fa a la unitat de referència i el seu impacte sobre els resultats, vegeu Atkinson (2003; 2007) i Smeeding (2007).

8. Un suggeriment podria ser incloure en el càlcul de la renda béns com ara un habitatge en propietat (Orton i Rowlingson, 2007).

s'aplica en l'impost sobre la renda als EUA⁹. La unitat de referència és la llar segons la metodologia del Luxembourg Income Study¹⁰. La desigualtat la mesurem amb el coeficient de Gini; la renda dels deu percentils inferiors i superiors, també conegut com a ràtio per decils (90/10)¹¹; i la ràtio interquintil (S80/S20)¹².

-
9. Vegeu Atkinson, Rainwater i Smeeding (1995) i el Grup de Canberra (2001) per més informació sobre aquesta definició de renda i la seva solidesa internacional. Com destaca Smeeding (2007, p. 73), aquest concepte de renda disponible no només s'utilitza en el LIS, sinó que l'Eurostat, l'UNICEF i l'OCDE també han efectuat comparacions de forma independent sobre la pobresa de renda i la desigualtat en nombrosos països, prenent com a referència mesures idèntiques o molt similars a aquesta renda disponible neta. Això no obstant, aquesta definició deixa fora els guanys de capital, lloguers imputats, altres rendes de capital no realitzades, producció domèstica i rendes en espècie. Aquests elements poden representar una quota significativa en els recursos econòmics de què disposa una família i llur inclusió en la definició de renda podria afectar la desigualtat mesurada (Brandolini i Smeeding, 2007, p. 5).
 - 10 La base de dades LIS és l'arxiu de dades internacional més important que ofereix accés a microdades. Inclou enquestes sobre la renda familiar de 30 països de quatre continents. Aquestes enquestes proporcionen informació sobre la renda, la demografia, el mercat laboral i les despeses en tres nivells diferents: per llar, per persona i per infant. El principal avantatge, en comparació amb altres fonts de dades (especialment la de l'OCDE), és que la informació no s'extreu a partir de fonts nacionals, sinó que s'estructura segons un conjunt de conceptes, metodologies i variables harmonitzats. Per aquest motiu, la base de dades LIS és una de les fonts més fiables per a les comparacions internacionals (vegeu Smeeding, 2002; 2004; 2006).
 11. El LIS utilitza la ràtio per decils.
 12. La ràtio interquintil és l'indicador que emprava l'Eurostat per avaluar la desigualtat de renda entre els països de la Unió Europea. D'una banda, hi ha poca diferència entre els indicadors de Gini que aporten l'OCDE i el LIS, i d'altra, les ràtios per quintil difereixen entre el LIS i l'Eurostat. Són més alts en estimacions posteriors, però segons ha calculat Lefévre (2007), el coeficient de correlació entre ambdós és alt (0,739), fet que confirma que tots dos generen un rànquing similar.

3. La desigualtat a Europa i els EUA: la prova empírica

En aquesta secció analitzem els nivells de desigualtat en els països rics i fem especial esment a les desigualtats entre els països europeus; considerem necessària una referència als EUA per explicar les causes i les tendències dels nivells de desigualtat (secció 4 i 4.1). Analitzem dos aspectes crucials de la renda, la renda primària i la renda disponible, i al·leguem que malgrat que les desigualtats en les rendes primàries han augmentat en general, les desigualtats en les rendes disponibles han mostrat un desenvolupament més aviat irregular en els països europeus. Tanmateix, aquesta irregularitat està sensiblement vinculada a les decisions polítiques preses pels governs i les respectives polítiques públiques (protecció social, fiscalitat, educació, etc.) de cada país. Finalment, les proves empíriques posen clarament de manifest que els nivells de desigualtat són superiors als EUA que a Europa (inclòs el Regne Unit) i presenten un panorama de dos “móns” desigualment iguals a ambdues ribes de l’Atlàntic.

Fem especial atenció a ambdós vessants de la desigualtat: una imatge actual de l’últim any amb dades¹³ i les tendències de les dues últimes dècades. Ambdues xifres són rellevants: les primeres ens permeten comparar nivells de desigualtat entre països durant un mateix període, mentre que les segones ens forneixen la base empírica per analitzar les fonts i els determinants potencials dels nivells de desigualtat. Fem servir la base de dades i les mesures LIS per raons de coherència. Per la imatge actual ens basem també en les estadístiques comunitàries sobre la renda i les condicions de vida (EU-SILC)¹⁴ perquè ens aporten informació d’un any de referència molt més recent (2005) en comparació amb el LIS (2000 per a la majoria de països). Pel que fa a les tendències, l’anàlisi s’ha basat en dades i documents

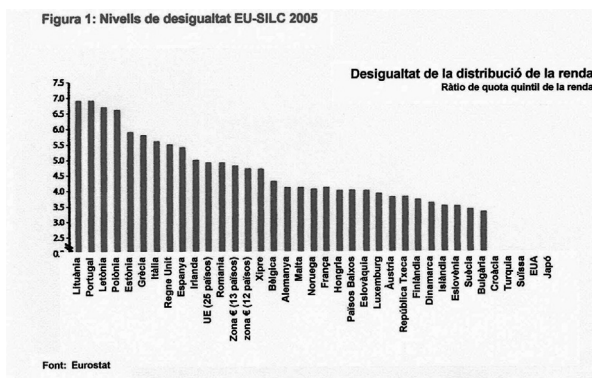
13. Per a la majoria dels països, l’últim any de referència és el 2000. Portugal, però, integra les xifres amb les estimacions de la base de dades del Panel de Llars de la Comunitat Europea (onades 1-8, desembre de 2003).

14. L’EU-SILC proporciona dades comparables entre països per als 25 membres de la UE, a més de Noruega i Islàndia. No obstant això, aquesta base de dades existeix només des del 2005, que també és l’últim any de referència. Fins al 2001 (en determinats casos, fins al 2000), la informació s’extreia de la base de dades del Panel de Llars de la Comunitat Europea pels 15 països comunitaris, sense comptar Dinamarca i Suècia. Per la resta de països i anys, les dades s’han obtingut a partir de fonts nacionals que no són del tot comparables amb l’EU-SILC. Les tendències en els anys de transició no es consideren prou fiables. A fi de mesurar la desigualtat, l’EU-SILC utilitza la ràtio S80/S20 (vegeu també la nota al peu 9), mentre que la renda s’entén com a renda disponible equivalent.

secundaris (com per exemple estudis i informes) que fan servir les fonts nacionals. Això explica que les tendències de desigualtat no es puguin comparar directament entre països. Per últim, la nostra unitat de referència és la llar¹⁵.

3.1. Diferències internacionals en desigualtat de renda

Partim de la base de dades EU-SILC (figura 1) i observem que els països més desiguals a la UE són Portugal i Lituània, amb una ràtio interquintil de 6,9. Aquesta xifra se situa força per sobre de la mitjana comunitària de 4,9 per a l'Europa dels 25 i de 4,8 per a l'Europa dels 15 i l'Eurozona (12). En les posicions més altes de la taula de desigualtat trobem Letònia (6,7) i Polònia (6,6), que constitueixen un grup petit. Estònia (5,9), Grècia (5,8), Itàlia (5,7) i Espanya (5,4) els segueixen, amb la qual cosa es demostra que els països mediterranis difereixen de la ràtio portuguesa.



El Regne Unit (5,5) presenta la quota més elevada entre els països europeus occidentals, seguit d'Irlanda (5,0); a banda de Romania, (4,9), la resta de la ràtio interquintil europea es col·loca bastant per sota d'aquestes xifres, de fet la majoria

15. En les comparacions internacionals de pobresa i desigualtat, la "llar" és l'única unitat comparable de participació en la renda de la qual disposen gairebé totes les nacions. La llar és la unitat utilitzada per la renda agregada i la persona és la unitat d'anàlisi. La renda familiar s'entén que és igualment compartida entre els individus d'una mateixa llar (Smeeding i Munzi, 2005, p. 9).

s'acosta als 4,0 punts. Concretament, la ràtio de Xipre és de 4,3; Bèlgica, Alemanya, Malta i Noruega mostren tots un 4,1 i França, Hongria i els Països Baixos tenen un 4. Per sota d'aquest nivell, però sempre molt a prop, trobem Eslovàquia (3,9), Àustria i Luxemburg (3,8), la República Txeca (3,7) i Finlàndia (3,6). La ràtio de Dinamarca i Islàndia és de 3,5, mentre que Eslovènia (3,4) i Suècia (3,3) són els països que mostren menys distància entre el 20è percentil superior i inferior¹⁶.

Taula 1: Desigualtat de la distribució de la renda (ràtio de quota quintil de la renda)

País	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
UE (25 països)	:	:	:	4,6 (s)	4,6 (s)	4,5 (s)	4,5 (s)	:	4,6 (s)	4,8 (s)	4,9 (s)
UE (15 països)	5,1 (s)	4,8 (s)	4,7 (s)	4,6 (s)	4,6 (s)	4,5 (s)	4,5 (s)	:	4,6 (s)	4,8 (s)	4,8 (s)
Zona € (12 països)	5,1 (s)	4,8 (s)	4,7 (s)	4,5 (s)	4,5 (s)	4,4 (s)	4,4 (s)	:	4,5 (s)	4,8 (s)	4,8 (s)
Bèlgica	4,5	4,2	4,0	4,0	4,2	4,3	4,0	:	4,3 (b)	4	4,1
Bulgària	:	:	:	:	:	3,7	3,8	3,8	3,6	4	:
República Txeca	:	:	:	:	:	:	3,4	:	:	:	3,7 (b)
Dinamarca	2,9	:	2,9	:	3,0	:	3,0	:	3,6 (b)	3,4	3,5
Alemanya	4,6	4,0	3,7	3,6	3,6	3,5	3,6	2	2	2	4,1 (b)
Estònia	:	:	:	:	:	6,3	6,1	6,1	5,9	7,2 (b)	5,9
Irlanda	5,1	5,1	5,0	5,2	4,9	4,7	4,5	:	5 (b)	5	5
Grècia	6,5	6,3	6,6	6,5	6,2	5,8	5,7	:	6,4 (b)	5,9	5,8
Espanya	5,9	6,0	6,5	5,9	5,7	5,4	5,5	5,1 (bi)	5,1	5,1 (b)	5,4
França	4,5	4,3	4,4	4,2	4,4	4,2	3,9 (bi)	3,9	3,8	4,2 (b)	4
Itàlia	5,9	5,6	5,3	5,1	4,9	4,8	4,8	:	:	5,6 (b)	5,7
Xipre	:	:	:	:	:	:	:	:	4,1	:	4,3 (b)
Letònia	:	:	:	:	:	5,5	:	:	:	:	6,7 (b)
Lituània	:	:	:	:	:	5,0	4,9	:	:	:	6,9 (b)
Luxemburg	4,3	4,0	3,6	3,7	3,9	3,7	3,8	:	4 (b)	3,9	3,8
Hongria	:	:	:	:	:	3,3	3,1	3,0	3,3	:	4 (b)
Malta	:	:	:	:	:	4,6	:	:	:	:	4,1 (b)
Països Baixos	4,2	4,4	3,6	3,6	3,7	4,1 (ip)	4,0 (ip)	4,0 (ip)	4,0 (ip)	:	4 (b)
Àustria	4,0	3,8	3,6	3,5	3,7	3,4	3,5	:	4,1 (b)	3,8	3,8
Polònia	:	:	:	:	:	4,7	4,7	:	:	:	6,6 (b)

16. Vegeu la figura 1, p. 16, per veure'n una representació gràfica; les dades d'anys anteriors s'inclouen a la taula 1, p. 17-18.

Portugal	7,4	6,7	6,7	6,8	6,4	6,4	6,5	7,3 (ip)	7,4 (ip)	7,2 (p)	6,9
Romania	:	:	:	:	:	4,5	4,6	4,7	4,6	4,8	4,9
Eslovènia	:	:	:	:	:	3,2	3,1	3,1	3,1	:	3,4 (b)
Eslovàquia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	3,9 (b)
Finlàndia	:	3,0	3,0	3,1	3,4	3,3	3,7 (bi)	3,7	3,6	3,5 (b)	3,6
Suècia	:	:	3,0	:	3,1	:	3,4	3,3 (bi)	:	3,3 (b)	3,3
Regne Unit	5,2	5,0	4,7	5,2	5,2	5,2 (bi)	5,4	5,5	5,3	:	5,5 (b)
Croàcia	:	:	:	:	:	:	:	:	4,6	:	:
Turquia	:	:	:	:	:	:	:	10,8	9,9	:	:
Islàndia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	3,4 (b)	3,5
Noruega	:	:	3,3	3,4	3,3	3,3	3,5	3,2	3,8 (b)	3,6	4,1
Suïssa	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Estats Units	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japó	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

Índex: (:) no disponible; (s) Estimació Eurostat ; (b) aturada en la sèrie ; (p) taules provisionals
Font: Eurostat (UE-SILC)

La base de dades LIS ofereix una imatge actual més àmplia ja que incorpora països fora de la UE, com els EUA i el Japó. Segons Brandolini i Smeeding (2007, p. 5), l'abast de la desigualtat de renda entre els països europeus és ampli¹⁷. Els EUA destaquen entre les nacions riques amb una ràtio 90/10 de 5,7. A més a més, mentre un nord-americà de renda baixa disposa d'una renda al 10è percentil que representa només el 37% de la renda mitjana (P10), en la majoria de països del nord, centre i est d'Europa, la renda dels pobres supera el 50% de la renda d'una persona de renda mitja. Tot i això, al Regne Unit, Irlanda i als països del sud d'Europa, aquesta renda se situa per sobre del 40%. A Grècia, Portugal, Espanya, els EUA i el Regne Unit, les persones riques, ubicades en el 90è percentil, guanyen més del doble de la renda mitjana nacional (P90)¹⁸.

Centrem-nos ara exclusivament en els nivells de desigualtat a Europa. La major desigualtat en renda primària es constata a Estònia (5,1), Portugal (5,0), Espanya i Grècia (4,8). Totes elles precedeixen el Regne Unit¹⁹ i Irlanda (4,6), mentre que Itàlia (4,5) mostra un comportament interessant en apartar-se de la tendència mediterrània. La

17. Vegeu taula 1, p. 17 i 18.

18. Vegeu taula 2, p. 19.

19. Xifra de l'any 1999.

resta de països europeus, concordant amb les dades de l'EU-SILC per de l'any 2005, presenten rangs entre percentils de menys de 4,0. Més concretament, Polònia i Hongria (3,6)²⁰ precedeixen Romania²¹, Alemanya²² i França (3,4). A continuació tenim Suïssa i Bèlgica (3,3), mentre que Eslovènia, Àustria i Luxemburg comparteixen un rang entre percentils de 3,2. La República Txeca²³, els Països Baixos²⁴ i Suècia (3,0) segueixen Eslovàquia²⁵ i Finlàndia (2,9), mentre que la ràtio més reduïda s'observa a Dinamarca i Noruega (2,8). Caldria destacar que aquesta classificació no és de cap manera representativa per tota la qüestió de la desigualtat. Si la classificació esmentada es basés en una altra mesura acceptada, com ara el coeficient de Gini, els països ocuparien llocs diferents²⁶.

Taula 2: La distribució de la renda disponible equivalent a Europa i els EUA; els països estan classificats segons els seus valors en la columna de l'índex Gini

País	P10 (rendes inferiors)	P90 (rendes superiors)	P90/P10 (ràtio per decil)	Índex de Gini
<i>Economies de renda alta</i>				
Dinamarca 2000	57	155	2,8	0,225
Noruega 2000	57	159	2,8	0,251
Finlàndia 2000	57	164	2,9	0,247
Suècia 2000	57	168	3,0	0,252
Països Baixos 1999	56	167	3,0	0,248
Eslovènia 1999	53	167	3,2	0,249
Àustria 2000	55	173	3,2	0,260

20.Xifra de l'any 1999.

21.Xifra de l'any 1997.

22.República Federal d'Alemanya després de 1991.

23.Xifra de l'any 1996.

24.Xifra de l'any 1999.

25.Xifra de l'any 1996.

26.Una classificació més sòlida, tot i que parcial, s'obté en comparar tota la distribució de la renda a través de l'anàlisi de la dominància de Lorenz. Atkinson (1990) fou el responsable d'introduir aquesta anàlisi que demostra que les rendes estan distribuïdes de forma menys desigual en el país A que en el país B, quan la corba A de Lorenz està per sobre de la B, és a dir, quan la primera domina. Si es produeix una intersecció de les corbes, les dues distribucions no es poden ordenar sense ambigüitats i la seva classificació varia amb la mesura de la desigualtat. Les conclusions posen de manifest que, malgrat que moltes comparacions són efectivament ambigües, a la vegada confirmen el patró bàsic de desigualtat internacional que s'ha esbossat anteriorment (Brandolini i Smeeding, 2007, p. 6-7).

País	P10 (rendes inferiors)	P90 (rendes superiors)	P90/P10 (ràtio per decil)	Índex de Gini
Luxemburg 2000	57	184	3,2	0,260
Bèlgica 2000	53	174	3,3	0,277
Suïssa 2000	55	182	3,3	0,280
Alemanya 2000	54	180	3,4	0,275
França 2000	55	188	3,4	0,278
Itàlia 2000	45	199	4,5	0,333
Irlanda 2000	41	189	4,6	0,323
Regne Unit 1999	47	215	4,6	0,343
Grècia 2000	43	207	4,8	0,338
Espanya 2000	44	209	4,8	0,340
Portugal 2000	45	226	5,0	0,363
EUA 2000	37	212	5,7	0,370
<i>Economies de renda mitja</i>				
Eslovàquia 1996	56	162	2,9	0,241
República Txeca 1996	59	179	3,0	0,259
Romania 1997	53	180	3,4	0,277
Hongria 1999	54	194	3,6	0,295
Polònia 1999	52	188	3,6	0,293
Estònia 2000	46	234	5,1	0,361

Font: Càlculs de Brandolini i Smeeding (2007) a partir de les dades del Luxembourg Income Study (LIS), amb data de 10 de març de 2007 (les xifres coincideixen amb les registrades a <http://www.lisproject.org/keyfigures/ineqtable.htm>). Per Portugal s'ha pres com a referència la base de dades del Panel de Llars de la Comunitat Europea (onades 1-8, desembre 2003). P10 i P90 són les ràtios mitges del 10è i 90è percentil, respectivament.

Les observacions estan codificades per la part inferior a un 1% de la mitjana de la renda disponible equivalent i per la part superior a 10 vegades la mitjana de la renda disponible no ajustada. Les rendes s'ajusten a una mida de la llar per l'escala d'equivalències d'arrel quadrada. Les economies estan classificades pel Banc Mundial (2005) segons les rendes nacionals brutes per càpita de 2004 en els següents grups de renda: renda baixa (LIC), 825 USD o menys; renda mitja-baixa (LMC), 826-3.256 USD; renda mitja-alta (UMC), 3.256-10.066 USD; i renda alta (HIC), 10.066 USD o més.

A part de la desigualtat en renda primària que acabem de presentar, existeix una desigualtat semblant o fins i tot més important en la renda disponible. Els nivells de renda disponible estan fortament influïts pel sistema tributari i de prestacions de cada país. Una mesura força comú del nivell de redistribució és la diferència entre l'índex de Gini per a les rendes primàries, és a dir, abans d'afegir transferències públiques i de deduir impostos i contribucions a la seguretat social, i l'índex de Gini per a les rendes disponibles²⁷. La taula 3, a continuació, compara la desigualtat entre les rendes primàries i les disponibles a 12 nacions a partir de les dades del LIS i utilitzant l'índex de Gini. Brandolini i Smeeding (2007, p. 11-12) conclouen que, en tots els països, les rendes disponibles estan distribuïdes de forma més igualitària que les rendes primàries i suggereixen que el sistema tributari i de prestacions limiten la distribució general. De mitjana, la desigualtat cau aproximadament un terç i passa d'un índex de Gini del 44% a un del 29%. La variació entre països en la desigualtat original és major que després de la redistribució: l'índex de Gini fluctua d'un 33% a un 52% per les rendes primàries, i d'un 23% a un 37% per les rendes disponibles. Els EUA mostren la desigualtat més elevada en les rendes disponibles, però tot i que la dispersió de les rendes primàries és força alta, no s'allunya tant de la majoria de països.

27. Aquesta diferència proporciona només una primera estimació de l'impacte actual de la redistribució pública, ja que ignora com diferiria la desigualtat en les rendes primàries si no s'apliquessin ni impostos ni prestacions.

Taula 3: Índex de Gini sobre la renda primària i la renda disponible a Europa i els EUA (percentatge); els països estan classificats segons els seus valors de reducció en la columna de l'índex de Gini.

País	Índex de Gini (renda primària)	Índex de Gini (renda disponible)	Reducció de l'índex de Gini*
Dinamarca 2000	42	23	47
Suècia 2000	46	25	45
Alemanya 2000	48	28	43
República Txeca 1995	44	26	41
Polònia 1999	50	29	41
Noruega 2000	41	25	39
Finlàndia 2000	38	25	36
Països Baixos 1999	39	25	36
Regne Unit 1999	52	35	33
Romania 1997	36	28	27
Suïssa 2000	35	28	22
EUA 2000	48	37	23

Font: Càlculs de Brandolini i Smeeding (2007) a partir de la base de dades LIS, amb data de 10 de març de 2007.

Les observacions per la renda disponible estan codificades per la part inferior a un 1% de la mitjana de la renda disponible equivalent i per la part superior a 10 vegades la mitjana de la renda disponible no ajustada. Qualsevol canvi en les rendes disponibles a causa de la codificació inferior o superior és completament atribuïble a les rendes primàries. Tant les rendes primàries com les disponibles s'ajusten a una mida de la llar per l'escala d'equivalències d'arrel quadrada.

* Diferència entre l'índex de Gini per les rendes primàries i l'índex de Gini per les rendes disponibles, expressada en forma de percentatge de la primera.

A més a més, Brandolini i Smeeding (ibídem) argumenten que “aquestes reduccions percentuals són molt coherents amb els patrons de despesa pública agregada” (vegeu també Smeeding, 2005, sobre la despesa de la no-tercera edat). Les nacions que més gasten del nord i el centre d'Europa presenten el grau més alt de reducció de la desigualtat, d'un 47% a un 36%; els països anglosaxons (sense comptar els EUA) i Israel són els següents, amb reduccions del 33% al 28%; els EUA i Suïssa, com acabem de veure, es situen a la cua de l'escala. El grau de redistribució al sud d'Europa és inferior que a Irlanda i el Regne Unit, especialment si no s'inclouen les

pensions públiques en les transferències (Immervoll *et al* 2005). Cal recalcar que el grau de redistribució entre els països no està vinculat al grau de desigualtat en renda primària²⁸. En comparar l'índex de Gini sobre la desigualtat en renda primària i renda disponible, pot sorprendre observar que països amb els percentatges més alts de desigualtat en renda primària, com ara el Regne Unit, Polònia i els països escandinaus, acaben mostrant nivells més baixos de desigualtat en renda disponible que els EUA. Així, la desigualtat en renda disponible sembla estar determinada bàsicament per les mesures governamentals i no per les condicions i paràmetres del mercat. Aquesta conclusió té implicacions teòriques i polítiques importants per tal d'elaborar polítiques més adequades per reduir la desigualtat en renda disponible.²⁹

Cap de les xifres i estimacions anteriors inclouen prestacions en espècie o impostos indirectes. La literatura que fa referència a aquest àmbit (Garfinkel *et al*, 2006; Smeeding *et al*, 1993) suggereix que les prestacions no pecuniàries causen un impacte igualitari pel fet que reforcen l'impacte redistributiu dels mecanismes fiscals i de transferències en efectiu, amb la qual cosa la renda dels pobres s'acosta a la mitjana i es redueix la distància entre rics i pobres. Malgrat tot, aquest impacte varia en funció del país; els canvis més palpables es constaten en els països anglosaxons. L'explicació rau no només en què són propensos a disposar de menys transferències corrents i més prestacions en espècie, sinó també en què no depenen tant dels impostos indirectes i la fiscalitat de les prestacions en efectiu com els Estats del benestar nacionals que més gasten (Brandolini i Smeeding, 2007, p. 13).

3.2. La desigualtat en el temps: tendències o episodis?

En aquesta secció tractem els nivells de desigualtat durant l'últim segle als EUA i només alguns països europeus per manca de suficients proves empíriques de la resta. A banda de restriccions metodològiques i empíriques, sostenim que en lloc de tendències de desigualtat caldria referir-se a "episodis de canvi" que distingeixen diferents períodes de temps amb diversos quadres de desigualtat. Concretament, la desigualtat es va reduir durant les dècades de 1930 i 1940, va augmentar durant els anys 50 i 60, va disminuir després dels primers anys 70 i es va tornar a incrementar a partir de la meitat de la dècada dels 80. Tot i les variacions de la desigualtat en el

28. Schwabish, Smeeding i Osberg (2006) no troben gairebé cap correlació entre el valor P10 de la renda primària i el nivell de despesa social.

29. Vegeu les parts 4 i 5 més endavant.

temps entre els diferents països, sorprèn comprovar que la classificació comparativa dels nivells de desigualtat s'ha mantingut inalterada.

Estudiar la “història” de la desigualtat és la clau per entendre les causes i els motius de tota tendència ascendent i descendent, que ens han dut als nivells actuals. Les dades que es presenten a continuació posen en dubte les explicacions predominants i més populars sobre la desigualtat, com poden ser la globalització, les tecnologies de la informació i la comunicació o els canvis tècnics que afavoreixen la mà d'obra qualificada, ja que les tendències de desigualtat són coherents amb els esdeveniments polítics de cada país. Dit d'una altra manera, la desigualtat no és fruit de cap procés extern o intern, econòmic o social, sinó de les decisions dels actors polítics nacionals.

En les últimes dècades, en contraposició al període entre els anys 50 i principi de la dècada dels 70, la desigualtat va augmentar en els països rics. Aquesta tendència s'ha denominat la “gran corba en U” (Harrison i Bluestone, 1988), una conclusió que dóna la volta a la tesi clàssica i coneguda de la “U invertida” o la “corba de Kuznets”, que adoptà el nom del reconegut economista que la va proposar, Simon Kuznets³⁰. Els qui sostenen aquest punt de vista afirmen que la reversió esmentada no només va tenir lloc als EUA³¹ sinó que va repercutir a escala internacional sobre diversos països³². Contràriament, diversos experts sostenen que la distribució de renda entre aquests països s'ha mantingut estable al llarg dels anys. Per exemple, Gustaffson i Johansson constaten que per a 16 països industrialitzats “la correlació entre el coeficient de Gini i la variable temporal és gairebé zero”, i que només existeix “una relació dèbil en forma de U” (1999, p. 591). De la mateixa manera, Melchior, Telle i Wiig (2000) conclouen que en els països desenvolupats industrialitzats de renda alta, en general la desigualtat no ha fluctuat massa entre els anys 60 i 90 (com es cita a Atkinson, 2003, p. 480).

30. Segons la corba de Kuznets, quan una economia experimenta una transformació estructural, la desigualtat de la renda segueix la forma d'una U invertida: primer s'incrementa la desigualtat i després cau, quan el món laboral passa d'una agricultura de baixa productivitat a una indústria altament productiva.

31. Vegeu Alderson i Nielsen (2002).

32. Vegeu Cornia i Court (2001).

Per què hi ha tan poc consens en aquest assumpte? En primer terme, estudiar les tendències de la desigualtat és força enganyós perquè els investigadors acaben obtenint dades diferents, sèries interrompudes o topen amb altres esculls metodològics, com definicions diverses sobre el temps, tècniques de recollida de dades divergents o càlculs desiguals per part de les autoritats nacionals. En segon terme, les comparacions entre els diferents països es poden dur a terme emprant unitats no comparables (quin sentit té comparar els EUA amb els Països Baixos, per exemple, per tal d'analitzar si s'ha donat el cas d'una "corba en U" o no?). En tercer terme, moltes de les bases de dades internacionals (LIS, OCDE) no existien 50 anys enrere, amb la qual cosa els investigadors han hagut de recollir i calcular dades en gran part produïdes de manera independent per agències oficials d'estadística, que reflecteixen dades nacionals concretes, però que impedeixen qualsevol tipus de comparació (Atkinson, 2003, p. 483). Per això cal anar amb peus de plom a l'hora d'assolir conclusions definitives sobre les tendències de la desigualtat. Acabem d'argumentar que parlar de "tendències" quan descrivim l'evolució de la desigualtat de renda pot conduir a error, per tant caldria fer referència a "episodis" durant els quals la desigualtat es va incrementar o va disminuir (Atkinson, 1997).

Comencem amb els EUA; Brandolini i Smeeding (2007) es pronuncien a favor de la hipòtesi de la "corba en U". Segons aquests autors, la desigualtat abans d'impostos mostra una caiguda en picat entre el 1929 i el 1944³³, mentre que en les tres dècades següents, l'índex de Gini presenta algunes fluctuacions al voltant d'una tendència més planera o una tendència en descens moderat³⁴. Per contra, després de la dècada de 1970, "els EUA van encetar un període d'augment constants en la desigualtat de renda", quan el 1980/1981 l'índex de Gini recuperà els nivells de 30 anys abans i continuà ascendint durant la dècada posterior (2007, p. 15). Amb una metodologia lleugerament divergent³⁵, després de 1968 Atkinson també destaca un augment significatiu en el coeficient de Gini, que l'any 1992 s'havia incrementat en un 5% (2003, p. 486). No obstant això, Atkinson conclou que no és possible verificar la hipòtesi de la "corba en U" ja que la desigualtat va disminuir només del 1961 al 1968. Abans d'aquest període no es registra cap tendència i la interrupció en les sèries d'enquestes d'ocupació l'any 1993 obstaculitza l'extracció de conclusions en ferm. De la mateixa manera, com apunta en un estudi més recent, Atkinson considera que en el

33. Segons les estadístiques de l'Oficina d'Anàlisi Econòmica.

34. Segons les sèries de l'Enquesta d'Ocupació Actual per famílies de dos o més individus.

35. Vegeu Atkinson (2003, p. 48 i 486).

període de 1929 a 1944, quan la desigualtat va disminuir notablement, les dades disponibles no són suficients per arribar a una conclusió definitiva ja que només es compta amb una petita quantitat de punts d'entrada de dades (Atkinson 2007, p. 6).

Si ens fixem ara en el continent europeu, comprovem que el Regne Unit constitueix un cas d'allò més desconcertant. Tot i que la informació de les enquestes per llars parteix de 1961, altres dades disponibles suggereixen que fins aquella dècada el canvi en els nivells de desigualtat fou en general minso, amb una trajectòria semblant a la dels EUA. A la dècada de 1970, a diferència d'aquest país, la desigualtat al Regne Unit va caure tres punts percentuals. Aquest fenomen es va revertir radicalment els anys 80. Dues característiques despunten d'aquest cas (Atkinson, 2003, p. 487). La primera és la pujada abrupta del 1984 al 1990: el coeficient de Gini al Regne Unit s'incrementà més d'un punt percentual per any. En total, l'augment d'aquest coeficient fou de 10 punts. Cap de les teories actuals pot raonar per què el Regne Unit va patir unes repercussions el doble de greus que els EUA³⁶. Fins i tot si part d'aquest augment va revertir la caiguda de la dècada dels 70, la xifra de 1990 es situava 6,7 punts per sobre del valor més elevat registrat els anys 60.

La segona característica significativa de les dades del Regne Unit és que la dècada de 1990 no va mostrar una tendència ascendent contínua: el coeficient de Gini de 2000 és el mateix que es va registrar l'any 1990. Per tant, en contra de la hipòtesi de la corba en U, als anys 80 vam viure un episodi de desigualtat creixent i no pas una tendència ascendent contínua. A més a més, a diferència dels EUA, el coeficient de Gini del Regne Unit s'ha mantingut equilibrat els darrers 15 anys: la xifra de 2005 és inferior a la de 1990 (Atkinson, 2007, p. 6). Dit d'una altra manera, malgrat les semblances entre aquests dos països, la desigualtat de renda al Regne Unit gairebé va duplicar la dels EUA entre 1984 i 1990, amb un augment força episòdic. A partir de llavors, a diferència dels EUA, els nivells de desigualtat al Regne Unit s'han mantingut estables o s'han reduït.

És per això que no resulta fàcil assenyalar un procés extern comú com a causa d'aquests patrons de desigualtat desconcertants i contradictoris. L'explicació més plausible de la tendència del Regne Unit és la política pública i les reformes socials dels governs respectius de cada període. Concretament, la dècada de 1980 va estar

36. Per Atkinson (2003), qualsevol teoria ha de poder explicar aquest fenomen.

dominada pel govern Thatcher, que va disminuir les ajudes socials i va promocionar reformes que reduïen el caràcter redistributiu d'un seguit de polítiques públiques i de la fiscalitat. En canvi, a la dècada de 1990 es va produir un canvi de govern amb l'arribada al poder del Nou Laborisme l'any 1997, que es proposava minvar la desigualtat i oferir, com a mínim, igualtat d'oportunitats³⁷.

Pel que fa als països escandinaus, la desigualtat de la renda familiar equivalent de Suècia es va reduir notablement entre 1967 i 1975, i la davallada va continuar, més moderadament, fins l'any 1981/1982. La tendència es va invertir a principis dels 80. L'any 1990 el nivell de desigualtat tornava a ser el mateix que el 1975 i va continuar augmentant durant tota la dècada³⁸. Entre 1967 i 1975 els impostos directes i les transferències van contribuir a que disminuís la desigualtat al primer període, sobretot gràcies al primer factor (Gustafsson i Palmer, 1997). La desigualtat va créixer als anys 80 a causa de les reformes fiscals i d'un augment dels guanys de capital als anys 90. Tot i que sovint es plantegen contrastos entre Noruega i Suècia, la tendència del primer no és clara: Bojer (1987) defensa que entre 1970 i 1984 la desigualtat de renda personal va romandre estable, mentre que Ringen (1991) opina el contrari. Això no obstant, a la dècada de 1990, entre 1990 i 1997, hi va haver un augment evident del 3,3% (Atkinson, 2003, p. 490).

Finalment, Finlàndia ofereix prou evidències d'un canvi radical, que constitueix fins i tot un punt d'inflexió de la tendència. El coeficient de Gini de 1966 quant a renda disponible era del 31,8% l'any 1996, va caure fins al 20% aproximadament i va tornar a créixer fins a assolir el 26,6% l'any 2000 (Atkinson 2003, p. 490). A més, entre 1993 i 2000, aquest coeficient va augmentar més de cinc punt percentuals. Als països escandinaus s'aprecien en general evidències de la tesi de la "gran corba en U". Tanmateix, cal destacar dos aspectes importants. En primer lloc, pel que fa al braç decreixent de la "U", no hi ha proves clares a Noruega i, en el cas de Suècia, gran part de l'anàlisi rau en l'estudi del cas de 1967³⁹. En segon lloc, quant al braç creixent, no queda clar si es registra una tendència contínua, malgrat que a Suècia i a Finlàndia l'augment sembla haver-se concentrat en la dècada de 1990 (Atkinson 2007, p. 5).

37. Per una anàlisi més detallada sobre la posició del Nou Laborisme respecte a la desigualtat, vegeu Orton i Rowlingson (2007).

38. Cal destacar que hi ha un problema significatiu a l'hora de comparar dades (Atkinson 2003, p. 488).

39. Les estadístiques oficials de Suècia comencen l'any 1975.

El panorama a l'Europa continental és més confús pel que fa a una tendència de desigualtat comuna. La desigualtat als Països Baixos es va reduir entre 1959 i 1977. Després hi va haver un període d'estabilitat que va durar fins l'any 1983, moment en què es va registrar un creixement del 3% fins a 1990 (Atkinson, 2007, p. 6). No obstant això, durant el període següent (entre 1991 i 1999), la desigualtat es va mantenir estable, atès que els coeficients de Gini són idèntics. En aquest sentit, els Països Baixos demostren una tendència molt semblant a la del Regne Unit: un episodi de desigualtat creixent als anys 80 que no va continuar la dècada següent (Atkinson, 2003, p. 490).

Pel que fa a l'Alemanya Occidental⁴⁰, hi ha una certa ambigüitat en les tendències de desigualtat entre 1962 i 1973, ja que les dues fonts de dades principals ofereixen contrastos. L'EVS (enquesta alemanya sobre renda i despesa) mostra una caiguda de més del 3% al coeficient de Gini, mentre que el DIW (Institut Alemany de Recerca Econòmica) indica un augment en el mateix període⁴¹. Per contra, totes dues fonts mostren una tendència creixent inferior al 3% entre 1988 i 2001. D'aquesta manera, la "U" no està tan ben definida (Atkinson, 2007; 2003). A França, l'índex de Gini de renda bruta no va variar entre 1956 i 1962, va caure notablement fins a l'any 1990 i llavors es va mantenir sense canvis entre 1990 i 1997; l'índex de Gini de renda disponible equivalent es va reduir fins a l'any 1997 i va romandre estable fins a l'any 2004. Dit d'una altra manera, la desigualtat de renda a França no ha mostrat fins ara cap tendència creixent (Brandolini i Smeeding, 2007, p. 21). Finalment, a Itàlia observem una davallada significativa en la desigualtat de renda familiar des de principis dels anys 70 fins a l'any 1982. Tanmateix, a mitja dècada dels 1980 es va apreciar una tendència a l'alça, entre 1989 i 1991 es va produir un nou descens que es va invertir ràpidament, i l'any 1995 el coeficient de Gini va tornar a registrar el valor de 1980 (Brandolini, 1999, p. 222). Al final, aquest coeficient no va patir gaires variacions entre 1993 i 2000 (Atkinson, 2007, p. 7).

Tenint això en compte, és complicat acceptar les tesis de la "U invertida" i la "gran U". Malgrat ser rellevant per als països anglosaxons i per a alguns dels nòrdics, no hi ha cap corba en U a l'Europa continental. En aquest sentit, Atkinson afirma que la

40. La tendència de desigualtat a Alemanya només es pot estudiar a la part occidental del país, atès que no es disposa de dades de l'Alemanya de l'Est anteriors a la unificació del país, a principis de la dècada dels 90.

41. La raó principal és el diferent mètode de recollida i càlcul de dades. Per una discussió breu, vegeu Aktinson (2003, p. 492).

lletra més adient per resumir els canvis en la distribució dels ingressos personals és la “W” i no pas la “U”, i vincula les fluctuacions de la desigualtat de renda amb esdeveniments polítics (2007, p. 12-13):

“Als anys 30 i 40 es va produir una reducció en les diferències salarials, coneguda als EUA com la Gran Compressió, fet que es va invertir a la dècada dels 50 i a principis dels anys 60. Tret d’Alemanya, aquesta “edat d’or” va viure un augment en la dispersió d’ingressos. A finals dels 60, després dels esdeveniments de Maig del 68 a França i a d’altres països, els governs i els sindicats van assolir una reducció de la distribució dels ingressos. L’augment de la dispersió de les darreres dècades s’ha d’enquadrar en aquest context.”

L’OCDE (2005) és una altra font de dades. A l’hora de mesurar les tendències de desigualtat a Europa, aquesta organització distingeix tres períodes. De 1975 a 1985 gairebé no hi ha dades comparables i als països que sí en tenen no s’observa cap tendència comuna: els nivells de desigualtat a Grècia, Finlàndia i Suècia es van reduir, mentre que els Països Baixos i el Regne Unit en van registrar un augment. De 1985 a 1995 s’aprecia una tendència clara de desigualtat creixent a Àustria, Dinamarca, Grècia, el Regne Unit, Finlàndia i Suècia, i només França i Irlanda presenten una lleugera davallada. Aquestes tendències van continuar al període següent (de 1995 a 2000), amb la diferència principal que els Països Baixos es van incorporar al grup a la baixa de França i Irlanda. El coeficient de Gini es va mantenir estable en termes generals a Alemanya, Itàlia i Portugal, alhora que continuava augmentant a Àustria, Dinamarca, Grècia i al Regne Unit, i va registrar un increment molt més significatiu a Suècia i Finlàndia. En general, l’OCDE arriba a una conclusió força interessant: tot i les tendències divergents esmentades abans i malgrat que la majoria dels països han experimentat un increment de la desigualtat de renda primària (renda abans d’impostos i transferències), el patró general no ha canviat dràsticament: desigualtat moderada als països nòrdics i als Països Baixos, i desigualtat més alta als països anglosaxons i del sud d’Europa (Pestieau, 2006, p. 15).

Pel que fa a la tendència de la desigualtat de renda disponible, caldria reconèixer que en comparar la diferència absoluta entre l’índex de Gini de renda primària i renda disponible, la tendència en l’impacte redistributiu dels sistemes fiscals i de transferències també pot canviar considerablement. No obstant això, hi ha un patró general que indica que l’impacte redistributiu dels impostos i les transferències va augmentar inicialment i després es va estabilitzar o reduir en tots els països, tret dels

EUA, on va romandre força estable al llarg del temps (el registre, però, no comença fins a l'any 1979). El Regne Unit lluita per assolir el canvi més dràstic de règim, tenint en compte que a principis dels anys 80 va passar aparentment d'una situació no gaire diferent de la dels països nòrdics a un model més proper al dels EUA (Brandolini i Smeeding, 2007). D'aquesta simple mesura no es pot deduir si els canvis en la redistribució són la reacció automàtica d'un sistema fiscal i de prestacions progressiu davant dels canvis en la distribució de la renda primària, o si per contra són la conseqüència de decisions polítiques explícites (Atkinson, 2004). Tanmateix, és plausible relacionar les preferències ideològiques dels governs al poder (p. ex. el *thatcherisme* al Regne Unit, els governs socialdemòcrates escandinaus) i les seves polítiques econòmiques i públiques del moment⁴².

En qualsevol cas, Brandolini i Smeeding defensen convincentment que una ampliació de la distribució de la renda primària no necessàriament implica un creixement dràstic de la desigualtat de renda disponible. Els nivells cada cop més elevats de redistribució a Finlàndia i Suècia, on les polítiques s'han adreçat cada cop més als sectors pobres, han estat més efectius a l'hora d'eliminar la desigualtat creixent de la renda primària que els nivells estables però baixos de redistribució dels EUA, tot i que els períodes també tenen importància (Brandolini i Smeeding, 2007, p. 21-22). En conseqüència, les proves empíriques indiquen que independentment de la desigualtat de renda primària, la desigualtat de renda disponible no patirà tant els efectes del mercat com de les mesures polítiques (sistema impositiu, prestacions en efectiu i no pecuniàries, prestacions en espècie, etc.).

42. Per exemple, Brady i Leicht (2007) afirmen que els governs de dretes tenen una influència significativa en la desigualtat. Per una anàlisi més detallada, vegeu més endavant (p. 37).

4. Explicar els nivells de desigualtat: és el resultat no deliberat de processos econòmics i socials o la conseqüència de decisions polítiques?

Si el fet de mesurar la desigualtat és objecte de polèmica, establir relacions de causa entre variables o processos i nivells de desigualtat implica encara més conflictes. Un dels líders del moviment antiglobalització, Ignacio Ramonet, sosté que “l’enorme avenç de la globalització i del neoliberalisme ha anat acompanyat d’un creixement fulminant de la desigualtat”⁴³. En canvi, els defensors de la globalització i el liberalisme, com Martin Wolf (2005), opinen que la desigualtat està minvant a causa d’aquest darrer moviment. Tot i que la globalització acostuma a ser el sospitós habitual, altres variables com la dinàmica estructural interna (p. ex. la corba de Kuznets⁴⁴) o la interdependència dels països (p. ex. la divisió internacional del treball), els canvis tecnològics que afavoreixen certes capacitats, el poder dels sindicats, els nivells de comerç exterior i la immigració⁴⁵ s’han associat a diferents nivells de desigualtat⁴⁶. Cal dir que la majoria d’aquestes explicacions s’han presentat per aclarir la forta pujada de la desigualtat de renda als EUA, atès que a la resta del món (en els àmbits polític i acadèmic) el debat sobre la desigualtat és limitat.

Un cop esmentades les causes proposades de la desigualtat de renda, l’argument que presentem és que el nivell o tendència de desigualtat de renda disponible es determina principalment a partir de les decisions polítiques i les mesures corresponents en matèria fiscal, les prestacions socials i el grau d’accés igualitari als serveis públics, com ara l’educació, la sanitat i les pensions. Dit d’una altra manera, els governs nacionals continuen sent els responsables dels nivells de desigualtat als

43. Ramonet, I. 1998, *Le Monde Diplomatique*, maig.

44. Kuznets va ser el primer autor que va utilitzar dades de renda (tabulacions de renda dels EUA) i va plantejar la teoria següent (molt especulativa segons el seu parer) amb l’objectiu d’explicar la davallada de la desigualtat de renda als EUA entre 1913 i 1948: cal que la desigualtat de renda segueixi i inverteixi la forma d’U durant el procés de desenvolupament, primer pujant amb la industrialització i després baixant, atès que els treballadors formen part cada cop més dels sectors d’alta productivitat de l’economia.

45. L’impacte combinat de les darreres tres variables fou l’origen, segons Goldin i Margo (1992), de la Gran Compressió, és a dir, una tendència vers una major igualtat de renda als EUA.

46. Per obtenir més informació sobre les fonts dels nivells de desigualtat, vegeu entre d’altres Atkinson (2003), i Gordon i Becker (2007) per als EUA.

seus països respectius. Com més redistributiu sigui el sistema fiscal i de prestacions públiques i com menys orientades al mercat estiguin l'educació, la sanitat i les pensions (p. ex. els usuaris d'aquests serveis tenen dret a un accés gratuït o il·limitat, a diferència del sistema més orientat al mercat, en què es tracta els usuaris com si fossin clients que han de pagar la prestació d'aquests serveis), més baixos seran els nivells de desigualtat.

4.1. Teories existents: avantatges i inconvenients

La teoria més destacada dels nivells de desigualtat actuals⁴⁷ es basa en què hi ha hagut un canvi en la demanda que afavoreix la mà d'obra qualificada en detriment de la no qualificada. Aquest fet s'associa a la competència creixent dels nous països industrialitzats (NIC, per les sigles en anglès) a conseqüència de la globalització, els canvis tècnics que afavoreixen la mà d'obra qualificada, o perquè tots dos factors funcionen alhora. Aquesta menor demanda de mà d'obra menys qualificada implica que, amb una quantitat relativa de tots dos tipus de treballadors a curt termini, en un mercat de treball lliure es produirà un increment en les primes per als treballadors qualificats i una reducció en el salari relatiu dels treballadors no qualificats (Atkinson, 2003, p. 494). Els defensors d'aquesta hipòtesi sostenen que això explica no només la creixent dispersió salarial dels EUA, sinó també una taxa més elevada d'atur a Europa. Aquesta hipòtesi ha rebut moltes crítiques per les seves suposicions i n'hi ha que la consideren una simplificació excessiva (Atkinson, 2003, p. 495). En poques paraules, els crítics afirmen que aquesta hipòtesi és vàlida només si donem per fets dos universos paral·lels amb dues regions de comerç (en un cas, els EUA i els NIC, i en l'altre, Europa i els NIC); no serà vàlida si examinem simultàniament els tres mercats, perquè en cada escenari possible només quedarà afectada una regió rica pel que fa a salaris i comerç⁴⁸.

A més a més, les dues parts d'aquesta hipòtesi "de manual" plantegen problemes fins i tot si les analitzem per separat. En primer lloc, segons la hipòtesi del canvi tecnològic que afavoreix certes tècniques, la font de nivells cada cop més alts de desigualtat és la millora de les tecnologies de la informació i la comunicació (ordinadors, noves tecnologies, maquinària sofisticada, etc.), que incrementa la

47. O la teoria "de manual" (Atkinson, 2003).

48. Per una explicació detallada, vegeu Atkinson (2003, p. 495).

productivitat dels treballadors molt qualificats molt més que no pas la dels treballadors no qualificats. En conseqüència, la diferència salarial entre aquests dos grups de mà d'obra, és a dir, la desigualtat de renda primària, augmenta. Malgrat els seus punts forts significatius, aquesta hipòtesi ha rebut dues crítiques principals. En primer lloc, no és coherent pel que fa al temps, atès que no pot explicar per què el fort augment d'inversions en informàtica dels anys 90 no va anar acompanyat d'una taxa més elevada en l'increment de la desigualtat salarial. De fet, la desigualtat va créixer més ràpidament a principis de la dècada de 1980. En segon lloc, la hipòtesi és gairebé falsa quan l'apliquem a les tendències dels salaris dels treballadors a la meitat de la distribució, que han crescut més a poc a poc que els salaris dels treballadors a la part baixa de la distribució, tot i que, dels dos grups, els treballadors a la meitat de la distribució acostumen a tenir una formació més elevada (Autor, Katz i Kearney, 2006; Autor, Levy i Murnane, 2003; Gordon i Becker, 2007).

La segona part d'aquesta teoria "de manual" és la hipòtesi de la globalització, de ben segur una de les teories més citades en relació amb el creixement de la desigualtat. Els defensors d'aquesta hipòtesi engloben sota l'etiqueta de la globalització un seguit de forces econòmiques que augmenten la desigualtat. La primera és la immigració. D'acord amb aquesta hipòtesi, les taxes creixents d'immigració, especialment de treballadors poc qualificats, fan que els mercats de treball pateixin un excés de mà d'obra a la part baixa de la distribució, la qual cosa augmenta la desigualtat per dues raons. D'una banda, implica un augment en la quantitat relativa de mà d'obra amb salaris baixos (Lerman, 1999), i de l'altra, potencia la competència entre treballadors poc qualificats, no només entre immigrants i persones autòctones (Borjas, 2003; 2006; Borjas i Katz, 2005), sinó també entre els immigrants mateixos, atès que el flux de nous treballadors continua (Ottaviano i Peri, 2006). Això no obstant, la majoria d'aquests estudis es basen en dades insuficients i només explica una proporció molt reduïda de la desigualtat. D'altra banda, Mishel *et al* (2006) apunten que, segons les dades del CPS nord-americà (Current Population Survey), els treballadors no qualificats van registrar millors resultats a la dècada de 1990 que a la de 1980, tot i que el percentatge de treballadors estrangers es va duplicar als anys 90, i la ràtio 50/10 de la CPS per a tots els treballadors va baixar lleugerament entre 1984 i 2004 malgrat la creixent onada d'immigració⁴⁹.

49. Per a una explicació detallada de la literatura sobre l'impacte de la immigració en la desigualtat als EUA, vegeu Gordon i Becker (2007).

El comerç internacional és un altre aspecte de la globalització vinculat a l'augment de la desigualtat. En primer lloc, es considera que el major volum de comerç internacional ha reduït la rendibilitat i, per tant, la demanda de mà d'obra en determinats sectors que ocupen relativament més treballadors poc qualificats (Borjas, Freeman i Katz, 1997; Sachs i Shatz, 1994). Alhora, ha fet créixer els mercats potencials per a altres sectors locals, la qual cosa ha permès augmentar la demanda i, per tant, incrementar els salaris reals dels treballadors d'aquells sectors. En segon lloc, el comerç ha desviat la inversió en empreses autòctones vers inversions directes estrangeres per mitjà de la deslocalització d'una sèrie d'activitats, especialment feines poc qualificades de fabricació, fet que implica salaris més baixos a les empreses que es queden i, per tant, una desigualtat superior pel que fa a renda primària (Bernanke, 2007). De nou, els estudis empírics constitueixen un repte per a aquest argument i indiquen que la pèrdua de llocs de treball per raons comercials i el comerç en general només han tingut un efecte marginal sobre la distribució de renda als EUA (Mishel *et al*, 2006). Finalment, si la globalització és efectivament l'origen de més o menys desigualtat al món, aquest fet podria implicar patrons comuns de desigualtat al cap del temps i dins dels països. Tanmateix, aquest no és el cas atès que existeixen molt poques tendències de desigualtat entre països, malgrat que la seva classificació comparativa general no hagi patit canvis.

Una teoria relacionada amb l'augment de la desigualtat als EUA és la Gran Compressió (Goldin i Margo, 1992). Aquesta hipòtesi afirma que els patrons de desigualtat es poden explicar gràcies a tres factors covariants: el paper dels sindicats, el comerç i la immigració. Els nivells de desigualtat es van mantenir baixos entre 1940 i 1970 a causa de l'increment del sindicalisme i la davallada del comerç i la immigració. En canvi, la desigualtat va augmentar més tard perquè els sindicats van perdre el seu poder, alhora que el comerç i la immigració creixien. No obstant això, tal com s'ha indicat abans, dues d'aquestes variables no semblen haver tingut un impacte significatiu en la desigualtat. A més, la importància dels sindicats és discutible, atès que les proves empíriques⁵⁰ mostren que la decadència del sindicalisme pot explicar només una part molt reduïda de les tendències de desigualtat, principalment pels treballadors i no les treballadores.

50. Vegeu Card *et al* (2004) i Mishel *et al* (2006).

A més a més, els estudiosos que analitzen la desigualtat als EUA han assenyalat que els nivells de desigualtat de renda estan relacionats amb el nivell del salari mínim. La hipòtesi és que l'erosió del salari mínim real posterior als darrers anys de la dècada de 1970 explica bona part de l'augment de la ràtio de desigualtat de 90/10. Les proves empíriques ho confirmen, no només pel que fa al conjunt de la mà d'obra, sinó especialment pel que fa a les dones (Mishel *et al*, 2006). Tanmateix, el valor real del salari mínim, ajustat per incloure-hi els salaris mínims estatals que estan per sobre del nivell federal, no ha patit gaires canvis en els darrers anys, igual que la proporció de treballadors sindicats. Això indica que aquests factors institucionals han estat recentment fonts menys importants de l'augment de la desigualtat salarial que als anys 70 i 80 (Bernanke, 2007).

A diferència del que hem esmentat al paràgraf anterior, molts experts analitzen no només la part baixa, sinó també la part més alta de la distribució⁵¹. La qüestió principal és el sou dels consellers delegats, que ha registrat un fort increment les darreres dècades, i l'èxit de les "superestrelles", és a dir, d'un petit nombre d'entre els cantants, actors, famosos i esportistes més dotats (Rosen, 1981). Podem citar exemples recents, com ara el golfista Tiger Woods (100 mil. USD l'any), el pilot de fórmula 1 Michael Schumacher (80 mil. USD l'any) i, en una franja inferior de renda, David Beckham (25 mil. USD l'any). Hi ha un intens debat sobre per què s'ha produït l'increment de sou dels consellers delegats, però claríssimament es tracta d'una raó de l'increment de la desigualtat de renda. Pel que fa al tema de les anomenades "superestrelles", sembla que hi ha consens sobre les explicacions del canvi tecnològic que afavoreix certes capacitats i la globalització. Segons aquesta visió, les superestrelles han obtingut grans avantatges gràcies a les innovacions tecnològiques recents (televisió per cable i per satèl·lit, Internet, música per descarregar, vídeos i DVD) i la globalització, perquè amb els mateixos esforços que abans poden arribar a una audiència internacional.

51. Per a un dels estudis més detallats sobre l'evolució històrica de les tendències de la distribució de les rendes més altes, vegeu Atkinson i Piketty (2007); per obtenir informació succinta sobre el debat contemporani (superestrelles, consellers delegats, etc.), vegeu, entre d'altres, Gordon i Becker (2007, part 6, p. 16- 25).

En un dels estudis més exhaustius de les rendes més elevades⁵², Atkinson i Piketty (2007) sostenen que, a diferència de l'explicació de la corba de Kuznets en forma d'U de la desigualtat decreixent durant la primera meitat del segle XX, la desigualtat es va reduir "només a causa de la caiguda de les rendes de capital més altes [...]". Per a la majoria, la desigualtat de renda va disminuir perquè els capitals van patir greus sotragades entre el 1914 i el 1945 (destrucció, inflació, fallides)" (ibídem, 2007, p. 10)⁵³. Pel que fa a la no-recuperació de les rendes de capital més altes durant el període posterior al 1945, els autors afirmen que les batzegades dels capitals entre 1914 i 1945 van tenir un impacte permanent a causa de la introducció de la progressivitat fiscal sobre les rendes altes i béns immobles (la darrera era pràcticament inexistent abans del 1914 i, per tant, les franges de rendes més elevades es van disparar entre el 1914 i el 1945). Això va permetre que els grans capitals es recuperessin completament. Efectivament, Piketty (2003; 2007) identifica un impacte a llarg termini de la progressivitat fiscal en la concentració de riquesa, prou significatiu per explicar la magnitud dels canvis observats.

A més, la desigualtat de les rendes més altes va disminuir en general a tots els països durant el període entre el 1914 i el 1945, i segons els autors, sembla que gran part de la davallada va tenir l'origen en la caiguda de les rendes de capital més elevades. Les diferents tendències en els nivells de desigualtat de les rendes més altes en tots els països confirmen l'explicació d'Atkinson i Piketty sobre el xoc de capitals i la fiscalitat progressiva: la davallada que es va produir entre el 1914 i el 1945 va ser més forta als països més castigats per la guerra (p. ex. França i Alemanya) que als EUA, mentre que als països relativament immunes a l'impacte de la guerra (p. ex. Suïssa) no es va registrar cap disminució. És més, sembla que la concentració de riquesa

52. Els autors han construït, per fer l'estudi, una impressionant base de dades que engloba més de 50 anys i 20 països. En aquest article el debat sobre els resultats obtinguts es limita a França, el Regne Unit, els EUA, el Canadà, Austràlia, Nova Zelanda, Alemanya, els Països Baixos, Suïssa i Irlanda. Aquesta base de dades, però, té avantatges i inconvenients. Més concretament, segons els autors, té els avantatges següents: l'ús de les mateixes fonts de dades sense processar per a tots els països i l'aplicació de la mateixa metodologia per obtenir les sèries definitives; les sèries acostumen a ser anuals i abasten un període d'anys a llarg termini; i les dades es desglossen en general d'acord amb la font de les rendes (principalment rendes del treball i rendes del capital). Això no obstant, aquesta base de dades té inconvenients importants, atès que les sèries a llarg termini es limiten a les rendes més altes i a la participació de riquesa, i per tant, contenen escassa informació sobre els segments més baixos de la distribució, que constitueixen una part crucial de la desigualtat.

53. Els autors vinculen aquest fet amb les dues guerres mundials i la Gran Depressió.

s'ha recuperat millor durant el període de postguerra a països amb menys progressivitat fiscal (especialment, fiscalitat sobre béns immobles), com Alemanya. Tot i que cada país té les seves pròpies particularitats, cal fer una distinció important entre els països rics en el període posterior a 1970. D'una banda, tenim el bloc anglosaxó⁵⁴, que va registrar un augment sobtat en els salaris més alts i en la proporció de les rendes nacionals més elevades, amb els EUA com a valor extrem amb un enorme increment⁵⁵. De l'altra, als països de l'Europa continental⁵⁶ les rendes nacionals més elevades es van mantenir força estables (ibídem, 2007, p. 11-12).

4.2. La desigualtat com a decisió política

Tanmateix, no s'ha d'exagerar la importància de la renda del capital en els patrons generals de la desigualtat. Tot i que són importants per a les rendes més elevades, pel conjunt de la població les rendes del treball són l'element més important (Atkinson, 2007, p. 10). En aquest sentit, les tendències de la desigualtat i les seves causes estan interconnectades. A partir de l'anàlisi de l'apartat 3, i especialment de l'apartat 3.2, observem que les tendències de desigualtat als països objecte de l'estudi no segueixen un patró comú. Tot i que hi ha hagut una "corba en U" als països anglosaxons i en alguns de nòrdics, no succeeix el mateix a la resta de països europeus. Paral·lelament, la desigualtat de les rendes més altes va augmentar de forma notable en el primer grup, tot formant una tendència en forma d'U, a diferència del segon, que va romandre estable. Així, l'explicació més adequada no pot ser un procés comú extern o intern, com la globalització o la desindustrialització; alguns països van experimentar un increment mentre que d'altres no.

A més, en comptes d'una corba en forma d'"U", els ingressos individuals mostren un patró en forma de "W" amb el pas del temps. Més concretament, la desigualtat va créixer durant les dècades de 1930 i 1940, va augmentar els anys 50 i 60, va tornar a disminuir a la primera meitat dels 70 i de nou va augmentar a la segona meitat dels 80. Per tant, si la dispersió d'ingressos creixents va començar l'any 1950 i no pas el 1980, potser hauríem de tenir en compte explicacions diferents a les que

54. El Canadà, Irlanda, Nova Zelanda, el Regne Unit i els EUA constitueixen aquest grup de països.

55. La proporció de l'1% superior es va duplicar als EUA (i al Regne Unit).

56. França, Alemanya i els Països Baixos constitueixen aquest grup de països.

són vàlides actualment, com ara la introducció de les tecnologies de la informació i la comunicació i l'impacte de la globalització (Atkinson, 2007, p. 13). A banda d'això, la inversió de finals dels anys 60 i 70 significa que hem de reconsiderar el paper de la intervenció del govern, incloent-hi les polítiques de renda (ibídem). Finalment, malgrat les variacions en els nivells de desigualtat, la classificació de la majoria dels països quant a nivells de desigualtat no ha canviat amb el pas del temps, la qual cosa suposa limitacions vitals a la tesi de la globalització o a altres hipòtesis que impliquin que els nivells de desigualtat estan determinats per variables imposades externament que superen l'Estat.

Els arguments del paràgraf anterior poden explicar per què la desigualtat als EUA ha augmentat més que a Europa. Tot i que el vell continent ha d'afrontar la mateixa globalització i la mateixa pressió de la immigració (o fins i tot més) per les successives ampliacions de la UE, el pla sobre el mercat comú i la UEM, els patrons de desigualtat de renda disponible i primària són inferiors. Pel que fa a la desigualtat de renda primària, el fenomen de les "superestrelles" és molt més dèbil (per exemple, Hollywood continua sent un indret únic pel que fa a la mida i la riquesa en comparació amb el sector cinematogràfic europeu), mentre que els consellers delegats no només són menys en nombre, sinó que no reben un salari tant alt com els nord-americans. Tanmateix, sembla que la diferència més gran és el model social europeu: uns salaris mínims suficients, un sindicalisme més fort i uns salaris fixats a través de convenis, acords i pactes assolits en procediments de negociació col·lectiva. Aquestes són les raons principals per les quals Europa presenta més igualtat que els EUA.

Pel que fa a la desigualtat de renda disponible als països europeus, tal com hem exposat abans⁵⁷, les diferents decisions governamentals sobre fiscalitat, polítiques de benestar, educació i sanitat, orientades vers una economia social de mercat definida a escala nacional, aporten l'explicació més fiable dels diferents nivells de desigualtat. Aquest fet és evident si analitzem l'augment significatiu del nivell de desigualtat que es va registrar al Regne Unit a la dècada de 1980, un increment molt més acusat que el dels EUA. Donat que els "sospitosos habituals" com ara la globalització, les diferents qualificacions o la immigració són més o menys els mateixos a tots els països, sembla que l'explicació més versemblant d'aquesta forta pujada de la

57. P. 19-20; 37.

desigualtat és les preferències polítiques, les decisions en matèria de polítiques públiques i les reformes del govern Thatcher. D'aquesta manera, la desigualtat és principalment un problema que està determinat per les polítiques dels governs nacionals. Com més redistributius siguin els sistemes fiscals i prestacions públiques, i com més accessibles siguin les polítiques d'educació, sanitat i protecció social, més baixos seran els nivells de desigualtat. Dit d'una altra manera, és una qüestió de polítiques públiques i no pas de processos econòmics i socials externs o interns aliens a la voluntat dels responsables polítics.

En aquest sentit, l'estudi de Brady i Leicht (2007) sobre la relació entre la desigualtat de renda i la ideologia del govern en qüestió és molt aclaridor. Utilitzant les dades del LIS, els autors analitzen l'impacte del poder dels partits de dretes en tres mesures⁵⁸ de desigualtat de la renda disponible a 16 democràcies occidentals i opulentes⁵⁹ entre els anys 1969 i 2000. Segons les seves conclusions, l'efecte acumulatiu del poder dels partits de dretes augmenta significativament la desigualtat a causa de tres mecanismes principals: l'acció legislativa, el mandat administratiu i la influència ideològica. A més a més, els autors opinen que el poder dels partits d'esquerres exerceix menys influència que el de dretes al coeficient de Gini i la ràtio 90/50, però més influència a la ràtio 90/10, mentre que el percentatge de sindicació no és significatiu després del control del poder dels partits de dretes. D'altra banda, consideren que els partits conservadors van aconseguir ser més influents a partir del 1989, alhora que els partits d'esquerres esdevenien menys efectius. Finalment, els autors sostenen que els seus resultats no depenen del fet d'incloure els EUA a la mostra.

58. El coeficient de Gini i les ràtios 90/10 i 90/50 de la distribució de la renda.

59. Els països són els següents: Alemanya, Austràlia, Àustria, Bèlgica, el Canadà, Dinamarca, els EUA, Finlàndia, França, Irlanda, Itàlia, Noruega, els Països Baixos, el Regne Unit, Suècia i Suïssa.

5. Propostes en matèria de polítiques públiques

A diferència de la nova resposta conservadora a la globalització, que en alguns països adopta la forma del nacionalisme i del proteccionisme econòmic amb una renovació del paper de l'Estat en la gestió de l'economia⁶⁰, i en d'altres, la resistència a la immigració⁶¹ o un retorn antimodern al tradicionalisme familiar⁶², l'anàlisi anterior suggereix una manera més eficient i progressiva de reduir la desigualtat: potenciar les polítiques existents i introduir-ne de noves per combatre la desigualtat. A continuació, proposem un seguit de recomanacions pel que fa a polítiques que podrien contribuir a reduir la desigualtat de renda disponible.

En primer lloc, el sistema impositiu hauria de ser més progressiu. Malgrat que la riquesa (o l'èxit al mercat) no s'hauria de penalitzar, el sistema impositiu hauria de ser l'eina per redistribuir els recursos dels rics als pobres. A més a més, caldria aplicar més desgravacions fiscals als grups desfavorits, les famílies monoparentals i els treballadors pobres. Els governs nacionals no haurien de dubtar a l'hora d'implementar un sistema impositiu més redistributiu. En conseqüència, els governs no haurien d'introduir sistemes impositius que augmentessin la desigualtat, com ara el sistema fiscal de tipus únic o les desgravacions fiscals per transmissions patrimonials i grans propietats.

En segon lloc, l'educació ha de ser la màxima prioritat dels responsables polítics. La formació no hauria de limitar-se al procés tradicional d'escolarització des de l'educació infantil, passant per la secundària fins a la universitat. Efectivament, una part important dels avantatges econòmics i socials es pot assolir amb qualsevol altre tipus de formació que ajudi les persones a adquirir habilitats útils des d'un punt de vista econòmic i social, incloent-hi no només l'educació reglada, sinó també la formació al lloc de treball, cursos en centres d'educació superior i centres de formació professional, cursos a distància, formació en línia, i cursos d'informàtica i d'educació financera.

60. El president francès actual, Nicolas Sarkozy, es pot considerar defensor d'aquesta opinió.

61. Aquesta visió està esdevenint molt popular a països de l'Europa continental, com ara Alemanya, Àustria i França, alhora que també ha sorgit al Regne Unit, on molts polítics demanen controls més estrictes sobre la immigració.

62. Tal com va propugnar recentment el líder del partit conservador del Regne Unit, David Cameron, a la darrera conferència del seu grup polític (vegeu, per exemple, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/007/10/04/ntory104.xml>).

En aquest sentit, els governs nacionals no haurien de deixar-ho tot en mans dels incentius i els mecanismes del mercat, sinó que més aviat caldria que milloressin la qualitat i l'accessibilitat a l'educació pública tot oferint ajuda addicional als sectors menys privilegiats que troben dificultats per continuar estudiant. En aquest grup s'hi inclouen els joves de grups familiars pobres, treballadors a la part baixa de la distribució i gent gran que vol continuar treballant o tornar al mercat de treball. D'altra banda, els governs haurien de potenciar els incentius financers existents, com ara la reducció de la pressió fiscal als empresaris, amb la finalitat d'oferir més formació als aturats i als treballadors pobres. Un nombre important d'estudis de recerca demostra que invertir en educació i formació afavoreix alts nivells de rendibilitat no només per a cada individu, sinó també per al conjunt de la societat (Acemoglu i Angrist, 2001; Becker, 1964; Card, 1999; Topel, 2004). De la mateixa manera, aquest fet indica que els treballadors amb més formació estan més preparats per adaptar-se a les exigències canviants del lloc de treball. En resum, un sistema educatiu fort pot evitar o almenys contenir l'impacte d'una recessió.

Això no obstant, l'educació ha d'anar acompanyada d'un mercat de treball eficient que hauria de facilitar l'accés als aturats i proporcionar prou protecció als ocupats. En aquest sentit, ens mostrem a favor del nou enfocament de la política d'ocupació comunitària pel que fa als mercats de treball: la *flexiguretat*⁶³. La flexiguretat ofereix avantatges en molts sentits, atès que fomenta una alt índex d'ocupació i una percepció de la inseguretat més reduïda, ofereix una protecció legal i contractual davant dels acomiadaments limitada, garanteix altes taxes de substitució als aturats i depèn de les polítiques actives del mercat de treball, basades en "drets i responsabilitats". En aquest sentit, la flexiguretat combina la política d'educació i la del mercat de treball sense precedents.

Per tant, la flexiguretat se centra alhora en dos problemes crucials: els "buits" de l'atur i l'educació, dos aspectes molt importants a l'hora de combatre la desigualtat.

63. La Comissió Europea defineix la flexiguretat com a concepte format per quatre components. En primer lloc, condicions contractuals flexibles i segures, des de la perspectiva tant del treballador com de l'empresari; flexibilitat pel que fa a l'acomiadament: la flexibilitat interna és tan important com la flexibilitat externa. En segon lloc, polítiques actives del mercat de treball que fomentin la seguretat en la transició. En tercer lloc, sistemes fiables i dinàmics de formació contínua que potenciïn l'ocupabilitat i augmentin la productivitat. I finalment, sistemes moderns de seguretat social que combinin ajudes suficients a les rendes amb la necessitat de promocionar la mobilitat del mercat de treball.

Bàsicament, el canvi vers un enfocament de flexigüretat per potenciar l'ocupació no provoca més problemes socials, com passaria amb un simple gir cap a mercats de treball més flexibles, atès que els treballadors sempre s'estan formant.

En tercer lloc, els responsables polítics no s'haurien de limitar a la seva zona nacional. La Unió Europea ofereix una sèrie de mecanismes de finançament per implementar la flexigüretat i la formació professional, com ara el Fons Social Europeu, els seus programes financers de política regional i de cohesió, i més recentment, el Fons Europeu d'Adaptació a la Globalització que dóna suport als Estats perquè financin les transicions del mercat de treball arran de la deslocalització de l'activitat econòmica.

En quart lloc, s'hauria d'implementar una política d'immigració més activa i inclusiva. Tenint en compte que els fluxos d'immigració són un fenomen continu del món modern, els progressistes no es poden relaxar i deixar que les forces del lliure mercat s'encarreguin de la integració. En aquest sentit, la flexigüretat es pot utilitzar com a política addicional d'integració: si els immigrants arriben a un país que ha adoptat el model de la flexigüretat, en lloc de rebre prestacions socials rebran educació i la pressió d'aconseguir una feina. En conseqüència, la seva inclusió al mercat de treball es durà a terme amb més facilitat que si simplement "arriben" a un país i accedeixen al mercat de treball com a mà d'obra barata o treballen en l'economia submergida sense cap protecció social.

Finalment, els governs no només haurien de facilitar l'accés a l'habitatge i la sanitat públiques, sinó que també haurien de fer inversions públiques amb l'objectiu de millorar els serveis existents. Tal com s'ha exposat abans, les polítiques de prestacions directes tenen un impacte igualitari significatiu. Si les persones a les parts baixa i mitja de la distribució de renda no han de fer grans despeses en aquests productes, la desigualtat de renda disponible disminuirà inevitablement.

6. Conclusions

La desigualtat és un problema important que els responsables polítics no haurien de negligir. Tot i que mesurar-la planteja reptes importants, la desigualtat ha augmentat dràsticament les darreres dècades, principalment als EUA i al Regne Unit, alhora que s'ha mantingut estable a tota Europa. No obstant això, els responsables polítics no han d'abaixar la guàrdia: tret que el model social europeu es potenciï, la desigualtat no disminuirà. Això s'aconsegueix gràcies a polítiques més dinàmiques de serveis educatius i socials acompanyades d'un mercat de treball basat en el model danès de flexigüretat.

Referències bibliogràfiques

ACEMOGLU, D.; ANGRIST, J. (2001). "How large are human capital externalities? Evidence from compulsory schooling laws". A: BERNANKE, B. S.; ROGOFF, K. (ed.). *NBER Macroeconomics Annual*. Cambridge, Mass, MIT Press, pàg. 9-59.

ALCOCK, P. (1993). *Understanding Poverty*. Basingstoke: Macmillan Press.

ATKINSON, A. B.; PIKETTY, T. (ed.) (2007). *Top incomes over the 20th century: a contrast between European and English-speaking countries*. Nova York, Oxford: Oxford University Press.

ATKINSON, A. B. (2007). *Distribution and growth in Europe – the empirical picture: a long-run view of the distribution of income*. Article presentat a la conferència anual de recerca de la DG ECOFIN, Brussel·les.

ATKINSON, A. B. (2003). "Income inequality in OECD countries: data and explanations". *CESifo Economic Studies*, vol. 49, núm. 4, pàg. 479-513.

ATKINSON, A. B. (1997). "Bringing income distribution in from the cold". *Economic Journal*, vol. 107, pàg. 297-321.

ATKINSON, A. B.; RAINWATER, L.; SMEEDING, T. M. (1995). "Income distribution in OECD countries: evidence from the Luxembourg Income Study (LIS)". *Social Policy Studies*. París: OCDE, vol. 18.

AUTOR, D. H.; KATZ, L. F.; KEARNEY, M. S. (2006). "The polarisation of the labor market". *American Economic Review*, vol. 96 (maig), pàg. 189–194.

AUTOR, D. H.; LEVY, F.; MURNANE, R. J. (2003). "The skill content of recent technological change: an empirical exploration". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 118 (novembre), pàg. 1279–1333.

BECKER, G. (1964). *Human capital: a theoretical and empirical analysis with special reference to education*. Nova York: National Bureau of Economic Research.

BERNANKE, B. (2007). *Remarks by Chairman Ben S. Bernanke*. Cambra de Comerç de Greater Omaha. Omaha, Nebraska, 6 de febrer.

BARRY, B. (1998). *Social exclusion, social isolation and the distribution of income*. Article del Centre d'Anàlisi d'Exclusió Social, núm. 12.

BLANDEN, J.; GREGG, P.; MACHIN, S. (2005). *Intergenerational mobility in Europe and North America*. Centre de Rendiment Econòmic, London School of Economics.

BOJER, H. (1987). "Personlig inntektsfordeling i Norge 1970–1984". *Tidsskrif for Samfunnsforskning*.

BORJAS, G. J. (2006). "Native internal migration and the labor market impact of immigration". *Journal of Human Resources*, vol. 41, núm. 2, pàg. 221-258.

BORJAS, G. J.; KATZ, L. F. (2005). *The evolution of the Mexican-born workforce in the United States*. Document de treball de la NBER, núm. 11281.

BORJAS, G. J. (2003). "The labor demand curve is downward sloping: re-examining the impact of immigration on the labor market". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 118, núm. 4, pàg. 1335-1374.

BORJAS, G. J.; FREEMAN, R. B.; KATZ, L. F. (1997). "How much do immigrants and trade affect labor market outcomes?". *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. 1, pàg. 1-67.

BRANDOLINI, A. (1999). "The distribution of personal income in post-war Italy: source description, data quality, and the time pattern of income inequality". *Giornale degli Economisti e Annali di Economia*, vol. 58, pàg. 183-239.

BRANDOLINI, A.; SMEEDING, T. (2007). *Inequality patterns in western-type democracies: cross-country differences and time changes*, Document de treball del Luxembourg Income Study, núm. 458.

BRADY, D.; LEICHT, K. T. (2007). *Party to inequality: right party power and income inequality in affluent western democracies*. Document de treball del Luxembourg Income Study, núm. 460.

CALLINICOS, A. (2000). *Equality*. Cambridge: Polity Press.

- GRUPO DE CANBERRA (2001). *Expert group on household income statistics: final report and recommendations*. Ottawa: Canada Statistics, Canada.
- CARD, D.; LEMIEUX, T.; RIDDELL, C. (2004). "Unions and wage inequality". *Journal of Labor Research*, vol. 5, pàg. 519-562.
- CARD, D. (1999). "The causal effect of education on earnings". A: ASHENFELTER, O.; CARD, D. (ed.). *Handbook of labor economics*. Nova York: Elsevier, vol. 3a, pàg. 1801-1863.
- COHEN, G. (1993). "Equality of what? On welfare, goods and capabilities". A: NUSSBAUM, M.; SEN, A. (ed.). *The quality of life*. Oxford: Oxford University Press.
- CROSLAND, A. (1956). *The future of socialism*. Londres: Cape.
- FREEMAN, R. B. (2005). *What do unions do? The 004 M-Brane Stringtwister edition*. Document de treball de la NBER, núm. 11410.
- GARFINKEL, I.; RAINWATER, L.; SMEEDING, T. M. (2005). "Equal opportunities for children: social welfare expenditures in the English-speaking countries and western Europe". *Focus*, vol. 23, pàg. 16-25.
- GOLDIN, C.; MARGO, R. A. (1992). "The great compression: the wage structure in the United States at mid-century". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 107, pàg. 1-34.
- GORDON, R. J.; DECKER, I. D. (2007). "Unresolved issues in the rise of American inequality. *Proceedings of the Brookings panel on economic activity*. Washington DC, pàg. 1-44.
- HIGHER EDUCATION FUNDING COUNCIL FOR ENGLAND (2005). *Young participation in higher education*. Bristol: Higher Education Funding Council for England.
- IMMERVOLL, H.; HEVY, H.; LIETZ, H.; MANTOVANI, D.; O'DONOGHUE, C.; SUTHERLAND, H.; VERBIST, G. (2005). *Household incomes and redistribution in the European Union: quantifying the equalising properties of taxes and benefits*. Document de treball de l'EUROMOD, núm. EM9/05.

KUZNETS, S. (1955). "Economic growth and income inequality". *American Economic Review*, vol. 45, pàg. 1-28.

LEFÉBVRE, M. (2007). *The redistributive effects of pension systems in Europe: a survey of evidence*. Document de treball del Luxembourg Income Study, núm. 457.

LERMAN, R. I. (1999). "US wage-inequality trends and recent immigration". *American Economic Review*, vol. 89, pàg. 23-28.

McKAY, S.; KEMPSON, E. (2003). *Savings and life events*. Informe de recerca 194 del DWP (Ministeri de Treball i Pensions), Leeds: Corporate Document Services.

MISHEL, L.; BERNSTEIN, J.; ALLEGRETTO, S. (2006). *The State of Working America 2006/2007*. ILR Press.

OCDE (2005). *Income distribution and poverty in OECD countries in the second half of the 1990s*. París: OCDE.

OPPENHEIM, C. (1993). *Poverty: the facts*. Londres: CPAG.

ORTON, M.; ROWLINGSON, K. (2007). "A problem of riches: towards a new social policy research agenda on the distribution of economic resources". *Journal of Social Policy*, vol. 36, núm. 1, pàg. 59-78.

OTTAVIANO, G. I. P.; PERI, G. (2006). *Rethinking the effects of immigration on wages*. Document de treball de la NBER, núm. W12497.

PESTIEAU, P. (2006). *The welfare state in the European Union*. Oxford University Press.

PIKETTY, T. (2007). "Income, wage, and wealth inequality in France, 1901-98". A: ATKINSON, A. B.; PIKETTY, T. (ed.) (2007), *Top incomes over the twentieth century: a contrast between European and English-speaking countries*. Nova York, Oxford: Oxford University Press.

PIKETTY, T. (2003). "Income inequality in the United States, 1913-1998", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 118, pàg. 1-39.

RINGEN, S. (1991). "Households, standard of living, and inequality". *Review of Income and Wealth*, vol. 7, pàg. 1-13.

SCHWABISH, J.; SMEEDING, T. M.; OSBERG, L. (2006). "Income distribution and social expenditures: a cross-national perspective". A: PAPANIMITRIOU, D. B. (ed.). *The distributional effects of government spending and taxation*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

SMEEDING, T. (2006). "Poor people in rich nations: the United States in comparative perspective". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 20, núm. 1, pàg. 69-90.

SMEEDING, T. M. (2004). "Twenty years of research on income inequality, poverty, and redistribution in the developed world: introduction and overview". *Socio-Economic Review*, vol. 2, pàg. 149-163.

SMEEDING, T. M. (2002). "Globalisation, inequality, and the rich countries of the G-20: evidence from the Luxembourg Income Study (LIS)". A: GRUEN, D.; O'BRIEN, T.; LAWSON, J. (ed.). *Globalisation, living standards, and inequality, recent progress and continuing challenges*. Austràlia: JS McMillan Printing Group.

SMEEDING, T. M.; MUNZI, T. (2005). *Poverty and inequality: Greece and Mediterranean Europe in comparative perspective*. Document de treball del Luxembourg Income Study, núm. 421.

SINFIELD, A. (2004). *Preventing poverty in market societies*. Article presentat a la conferència anual de l'ESPAnet "European social policy: meeting the needs of a new Europe", Oxford.

TOPEL, R. (2004). "The private and social values of education". *Proceedings of the Federal Reserve Bank of Cleveland research conference*. Cleveland, pàg. 47-57.

WILKINSON, R. (2005). *The impact of inequality*. Londres: Routledge.

WOLF, M. (2005). *Why globalisation works*. New Haven, CT, Londres: Yale Nota Bene.

